

УДК 78.03(477.5)

DOI 10.31654/2520-6966-2018-11f-93-298-305

Т. В. Ляшенко

кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри інструментально-виконавської підготовки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Організація музичної освіти Чернігівщини на початку ХХ століття

Публікація присвячена висвітленню сторінок історії культурного життя Чернігівщини. У статті акцентовано увагу на значущості музичної освіти для духовного збагачення та розвитку молоді, для повноцінної соціокультурної життєдіяльності регіону. Визначено основні ступені, напрями та форми організації професійної музичної освіти регіону на початку ХХ століття. Розглянуто передумови створення та відкриття філії російського музичного товариства на Чернігівщині.

В основній частині здійснено аналіз стану музичної освіти, ступінь її професіоналізації та рівень аматорства. На прикладі функціонування музичного товариства ІРМТ проаналізовано комплексний підхід до справи, інший напрямок мислення діячів стосовно професійної розбудови музичної освіти. Зроблено порівняння аматорського напрямку в освіті й професіоналізації в усіх її проявах. Проведено наукове обґрунтування пріоритетних напрямків у розбудові музичної професіоналізації.

У висновках вказується на сприятливі умови для організації навчальних закладів, культурних товариств та осередків. Відзначено високий мистецький потенціал Чернігівської спільноти на національному і регіональному рівнях.

Ключові слова: *регіон, музична освіта, виконавство, професіоналізація.*

В умовах складних трансформаційних перетворень, що відбуваються в Україні, суттєвого значення набувають питання історичного визначення культурної спадщини регіонів як складової системи держави. Наразі в країні змінюється процес державотворення у всіх сферах буття, пов'язаних з поступовим входженням до європейського культурного простору. Шляхи розв'язання поставлених завдань потребують відродження та вивчення національної історичної спадщини українського народу, його духовності, культури, мистецтва. Будь-яке дослідження давніх часів (історико-текстологічне, джерелознавче, мистецтвознавче та інше) неможливе без вивчення історії периферійних регіонів країни. Унікальною сторінкою вітчизняної спадщини є, безумовно, її музична складова. Регіональні прошарки

музичної культури мають неабияку цінність. Адже дослідження різних регіонів віддзеркалюють рівень і можуть стати доповненням до виявлення особливостей та закономірностей розвитку країни певної доби, що і визначає актуальність обраної проблематики.

Метою публікації є висвітлення особливостей музичного життя Чернігівщини крізь призму аналізу стану музичної освіти певного періоду. Розгляд функціонування філії музичного товариства ІРМТ, його досягнення й прорахунки впродовж певного проміжку часу.

Питанням культурно-мистецького розвитку Чернігівського регіону певного періоду присвячені праці численних вітчизняних учених, серед яких слід особливо відзначити Г. В. Самойленка, Л. О. Дорохину, О. П. Васюту, О. А. Кавунник, С. І. Матвієнко тощо. У наукових працях недостатньо зверталася увага на регіональні особливості розвитку музичної освіти регіону, чим і визначено цілі даної статті.

Початок ХХ століття для Чернігівщини ознаменований суттєвою активізацією становлення музичної освіти у напрямку її професіоналізації. У складних суспільно-політичних умовах того часу національно зорієнтовані представники художньої культури пропагували найкращі зразки української і світової музики, сприяли розвитку музично-освітньої справи. І професійні митці, і любителі й ентузіасти музичного мистецтва почали усвідомлювати необхідність організації постійних хорових колективів, активніючих просвітницьких товариств та осередків культури, виступали ініціаторами створення музичних навчальних закладів тощо.

Якісно новий етап розвитку музичної освіти на Чернігівщині тісно пов'язаний з яскравим культурно-освітнім осередком того часу – Російським музичним товариством. Це Товариство (з 1869 року – Імператорське російське музичне товариство), як відомо, заснував 1859 року на базі Симфонічного товариства видатний піаніст, педагог і композитором А. Рубінштейн за підтримки провідних музичних і громадських діячів. Головна мета товариства – розвиток музичної освіти і заохочення вітчизняних талантів. Товариство ініціювало заснування нових навчальних закладів не лише у крупних містах Імперії, а й у провінції. Так, на території України відкриваються музичні класи (згодом реорганізуються у школи, музичні училища й консерваторії) не лише у Києві (1863) чи Харкові (1871), а й у Полтаві (1897), Катеринославі (1897), Херсоні (1904) й інших губернських містах.

Початок діяльності Чернігівського філіалу ІРМТ припадає на липень 1907 року. У перші роки свого існування Чернігівське відділення, згідно із загальною стратегією ІРМТ, розпочинає роботу за двома напрямками:

1) пропаганда музичного мистецтва і підвищення загального культурного рівня громадськості Чернігівщини;

2) заснування освітніх музичних закладів для підготовки професійних кадрів музикантів різного фахового спрямування.

Засновниками відділення стали скрипаль за фахом, вихованець Московської консерваторії (на той час був одним із керівників музично-драматичного гуртка в Чернігові) Кіндрат Сорокін, випускники Петербурзької консерваторії, чех за походженням, скрипаль Г. Ейзлер та його дружина піаністка Є. Ейзлер.

Наведемо деякі цікаві історичні факти становлення цього товариства на Чернігівщині та спробуємо простежити початкові етапи становлення професійної музичної освіти.

Зважаючи на стрімкий розвиток культуротворчих процесів у регіоні, К. Сорокін та Г. Ейзлер, незалежно один від одного, порушили перед Головною Дирекцією IPMT клопотання стосовно відкриття філії IPMT і музичних класів. К. Сорокін домогся у губернатора дозволу на відкриття приватного музичного училища в Чернігові. Родина Ейзлерів була добре відома в місті через активну приватну музично-освітню практику. Саме ці музичні осередки стали базою для відкриття філії IPMT.

Головна Дирекція IPMT погодилась на відкриття музичних класів у Чернігові, але з наданням, так би мовити, випробного терміну, з метою перевірки доцільності їх функціонування. Незважаючи на численні перешкоди та матеріальні труднощі (адже музично-освітня справа в тогочасному Чернігові мала приватно-комерційний характер), у січні 1908 року класи відкрились, хоч і на кредитні кошти. Першим директором музичних класів був С.-С. Вільконський [1].

За короткий термін філія IPMT набуває популярності серед мистецьких кіл регіону. Вже на 1910 рік у відділенні перебуває 43 дійсні члени, два почесних та 28 відвідувачів, а в музичних класах навчається 70 осіб.

Слід зазначити, що в перші роки класи діяли самостійно, не мали матеріальної підтримки ні з боку Головної Дирекції, ні від місцевої влади. Незважаючи на несприятливі умови, існуючи лише на кошти від плати за навчання в музичних класах (30–40 крб за півроку), прибутків від музичних зібрань та членських внесків, уже на третьому році своєї діяльності відділення змогло сплатити всі борги та стабілізувати свій матеріальний стан.

Проте численні труднощі та постійний брак фінансів суттєво перешкоджали розвитку професійної музичної освіти в регіоні. За три роки чернігівське відділення не змогло придбати для своїх

класів більш придатне для занять приміщення. Упродовж кількох років класи знаходились у тісному будинку, зовсім не пристосованому для навчальних занять музикою. Через хронічний брак коштів музичні класи тривалий час були позбавлені можливості посилити викладацький склад фахівцями, які своїм професійним рівнем задовольняли б Головну Дирекцію IPMT. Місцеві викладачі працювали в надто складних умовах. Незважаючи на те, що музичні класи мали суто приватний характер і учні платили за навчання, адміністрація була неспроможна закріпити за музичним закладом штатний викладацький склад, тому платня за проведені заняття була поурочною. Ймовірно, саме з цих причин було ліквідовано музичну школу в Ніжині, яка теж працювала за статутом IPMT.

Проте всупереч усім труднощам 1909 року адміністрація філії поставила перед Головною Дирекцією питання про реорганізацію класів в музичну професійну школу, яка б діяла за планом середнього навчального закладу, тобто музичного училища. Однак клопотання було відхилене з причини недоцільності відкриття в губернії музичного закладу такого типу. Лише у 1911 році, переконавшись у високій майстерності та належному професійному рівні освіти, Дирекція дозволила реорганізувати класи, призначивши одноразову допомогу 525 крб. У центральному періодичному виданні того часу "Російській музичній газеті" читаємо: "Нужно заметить, что Чернигов очень музыкален и есть полное основание быть уверенным, что с преобразованием классов в училище, то есть в среднее учебное заведение с правами для учащихся, их количество увеличится более чем вдвое и это даст средства для лучшей постановки дела и возможности для черниговцев заканчивать своё среднее музыкальное образование дома, а не ехать для этого в Киев и другие города" [2, с. 88].

Узагальнимо етапи розвитку музичної освіти у регіоні, зазначимо основні ступені на шляху до професіоналізації:

- початковий етап – заснування приватного музичного училища К. Сорокіним та приватна музично-освітня практика індивідуальних занять чехів Ейзлерів;

- подальший розвиток шляхом професіоналізації – відкриття філії IPMT всупереч численним фінансовим труднощам і кадровим проблемам;

- досягнення професіоналізму – реорганізація музичних класів у профшколу, яка за рівнем викладання відповідала музичному училищу.

Музичні класи не мали статусу державної установи і функціонували в рамках Товариства, а отже були позбавлені фінансової під-

тримки держави. Але після реорганізації класів у музичне училище плідну діяльність закладу врешті-решт помітила адміністрація губернії. Того ж року Міська Дума надала новоствореному навчальному закладу нове просторе приміщення і постійну субсидію – 300 крб на місяць.

Перші роки існування музичного училища можна визначити як початковий або організаційний етап. У цей час викристалізувалися головні напрямки діяльності закладу, сформувалася його структура, було розроблено форми організації тощо. Спочатку у класах викладали невелику кількість предметів, переважно музичні дисципліни: теорію музики, сольфеджіо та гру на музичних інструментах. Надалі згідно з основними пунктами статуту товариства IPMT та рекомендаціями Головної Дирекції, зокрема, з навчальними розробками та поправками А. Рубінштейна, були введені нові предмети: хоровий спів, історія музики, естетика та ряд загальноосвітніх дисциплін так званих наукових класів. Показово, що більшість викладачів училища здобули освіту переважно в музичних навчальних установах європейського значення (Московська, Петербурзька, Варшавська, Празька, Віденська консерваторії). У регіональній газеті "Черниговские губернские ведомости" повідомлялося, що викладацький склад училища мав високу фахову підготовку, навчальна програма музичного закладу за обсягом матеріалу і характером викладання відповідала шести курсам консерваторії [5]. Враховуючи рівень педагогічного складу, його діяльності, що включала: готовність до ведення педагогічних спостережень, знання, уміння та навички, передбачалося використання різної організації навчального процесу, тобто різних освітньо-організаційних форм а саме:

- за кількістю слухачів та врахування віку: індивідуальна (гра на музичному інструменті), групова (музично-історичні дисципліни), мікрогрупова (музично-теоретичні дисципліни), колективна (хоровий спів, загальноосвітні предмети);

- за місцем діяльності – заняття під час підготовки (аудиторна), організація лекцій – концертів для учнівської молоді (сценічна), комбінована або змішана (взаємозв'язок з іншими освітніми закладами), гастрольна діяльність тощо (повітові міста, різноманітні організації);

- за дидактичною метою – лекція, семінар, практичні та індивідуальні заняття, домашні заняття, концертні виступи, педагогічна практика.

Загальновідомим є факт, що основою для становлення й розвитку музично-освітньої справи у регіоні було переважно російське та європейське музичне мистецтво. Переконливим доказом цьому може слугувати репертуарна політика та концертно-виконавська

діяльність викладачів і студентів училища, що були орієнтовані на популяризацію найкращих зразків російської та світової музики. Аналізуючи щорічний репертуарний список звітів Товариства та програм, його мистецьких вечорів і концертів, де виконувались досить складні симфонічні твори Й. Гайдна, П. Чайковського, М. Глінки, А. Рубінштейна, можна з упевненістю констатувати, що це були перші спроби піднятися від музичного аматорства, типового для музичної культури регіону XIX століття, на більш професійний щабель виконавської майстерності. Завдяки активній концертній діяльності працівників та учнів музичного закладу зростала популярність училища, кількість бажаючих навчатись там з кожним роком збільшувалася.

У надзвичайно складних умовах фінансової нестабільності і кадрових труднощів філія IPMT стояла на позиції збереження духовно-культурного потенціалу Чернігівського краю. Виховуючи молодь на високохудожніх зразках російського та європейського академічного мистецтва, викладачі-музиканти усвідомлювали важливість своєї діяльності і прагнули до удосконалення музично-освітньої системи IPMT.

Утім слід визнати, що у цей період Чернігівському відділенню IPMT властиві й деякі прорахунки. Це стосується насамперед можливості використання у навчальному закладі товариства багатих національних освітніх традицій. На той час у Чернігові значно активізувався національний рух, особливо у діяльності "Просвіти", але на музичну освіту він не вплинув. Філія IPMT впроваджувала творчі здобутки російської та західноєвропейської культур, що суттєво збагатило музично-освітню галузь регіону і пожвавило мистецьке життя краю. Товариство "Просвіта" у своїй концертно-виконавській діяльності орієнтувалося передусім на просвітницькі традиції вітчизняного мистецтва, що було викликано потребою практичної реалізації ідей національно-культурного відродження. Поєднання таких відцентрових та доцентрових напрямків у розвитку професійної освіти загалом позитивно вплинуло б на розвиток музичної культури Чернігівщини.

Отже, незважаючи на всілякі труднощі та прорахунки, музичне училище перебуваючи у стадії становлення, являло собою найвищу культурну та освітню доміанту в музичній галузі, збагачувало мистецьку палітру, підвищувало рівень культури та духовності широкої громади Чернігівського регіону. Короткий історичний екскурс формування професіонального напрямку в музичній освіті показує, наскільки важко створити чітку організовану освітню структуру і наскільки важливо отримати очікуваний результат і бути оціненим наступним поколінням.

Література

1. Гинзбург Г. История виолончельного искусства, Москва: Музыка, 1965. Кн. 3. 616 с.
2. Ляшенко Т. Концертно-виконавська діяльність Імператорського російського музичного товариства на Чернігівщині на початку ХХ століття. *Теоретичні питання культури, освіти та виховання*: збірник наукових праць. № 23 / за заг. ред. академіка АПН України М. Б. Євтуха, укладач О. В. Михайличенко. Київ: Видавничий центр КНЛУ; НМАУ, 2002. С. 198–202.
3. Музыка в провинции. Чернигов. *ПМГ*. 1911. № 3. С. 88–90.
4. Семеновко Н., Шевчук О. Музична освіта. *Історія української музики*: у 6 т. Київ: Наукова думка, 1992. Т. 4. 1917–1941. С. 484–502.
5. Суховерський В. Євген Васильович Богословський. Чернігів, 2004. 32 с.
6. Хроника. В театрально-музыкальной секции. *Известия Черниговского Временного Военно-Революционного Комитета*. 1919. № 29. 21 февраля.

Literatura

1. Hynzburch H. Ystoriya vyolonchelnoho yskusstva, Kn. 3. Moskva: Muzyka; 1965, 616 s.
2. Liashenko T. Kontsertno-vykonavska diialnist Imperatorskoho rosiiskoho muzychnoho tovarystva na Chernihivshchyni na pochatku KhKh stolittia. *Teoretychni pytannia kultury, osvity ta vykhovannia: Zbirnyk naukovykh prats*. № 23 / Za zah. red. akademika APN Ukrainy M. B. Yevtukha, ukladach O. V. Mykhailychenko. Kyiv: Vydavnychiy tsentr KNLU, NMAU; 2002, S. 198–202.
3. Музыка в провинции. Черныгов. *РМГ*, 1911. № 3, С. 88–90.
4. Semenenko N., Shevchuk O. Muzychna osvita. *Istoriia ukrainskoi muzyky*: U 6 t., T. 4., 1917–1941, Kyiv: Naukova dumka, 1992. S. 484–502.
5. Sukhoverskyi V. Yevhen Vasylovych Bohoslovskyi. Chernihiv, 2004, 32 s.
6. Khronyka. V teatralno-muzikalnoi sektsyy. *Yzvestyia Chernyovskoho Vremennoho Voennno-Revoliutsyonnoho Komyteta*. 1919. № 29. 21 fevralia.

Т. В. Ляшенко

кандидат искусствоведения, доцент кафедры инструментально-исполнительской подготовки Нежинского государственного университета имени Николая Гоголя

Организация музыкального образования Черниговщины начала XX столетия

Публикация посвящена раскрытию страниц истории культурной жизни Черниговщины. Анализируются основные ступени, направления и формы организации профессионального музыкального образования региона в начале XX столетия на примере функционирования филиала ИРМТ.

Ключевые слова: регион, музыкальное образование, исполнительство, профессионализация.

T. V. Liashenko

Candidate of Art Studies, Associate Professor at the Department of Instrumental and Performing Arts of Nizhyn Gogol State University

**Organisation of musical education in Chernihiv region
at the beginning of the XX century**

The publication is devoted to the coverage of the pages of the history of cultural life of Chernihiv region. The article focuses on the importance of musical education for the spiritual enrichment and development of youth, for a full-fledged socio-cultural life of the region. The basic stages, directions and forms of organization of professional music education of the region in the beginning of the 20th century are determined. The preconditions of creation and opening of the branch of the Russian music society in Chernihiv region are considered. In the main part, an analysis of the status of musical education, the degree of its professionalism and the level of amateurism is carried out. Using the functioning of the music society of the IRMT as an example an integrated approach to the case is explored as well as a following different direction of thinking about the professional development of musical education. A comparison of the amateur direction in education and professionalism in all its manifestations is made. The scientific substantiation of the priority directions in the development of musical professionalization is conducted. The conclusions indicate favorable conditions for the organization of educational institutions, cultural societies and centers. The high artistic potential of the Chernihiv community at the national and regional levels is noted.

Key words: region, musical education, performance, professionalization.